

THE SULTAN AND THE PRESS.

(From The London Daily News)

CONSTANTINOPLE Jan. 10.—An extract from my letter of the 26th ultimo in *The Daily News* regarding the Porte's demand for the suspension of your paper was wired by Rustem Pacha to the Palace, and a translation in extenso in Turkish was sent to the Porte. That correspondence fell on the Sultan like a bomb exploding its fragments over Yildiz; and spies have been actively at work to endeavour to discover the name of your correspondent. Our Ambassador in London further informed the Porte that he gave my statements a formal denial, and our local Turkish papers, it is needless to say, are echoing Rustem Pacha's song.

As for the truth of my statements, I must say that I had my information from one of the highest and most reliable of authorities. Rustem Pacha, in any case, would make the Sultan's communication to your Government in a specially polite and delicate form, for Rustem, who, by the bye, is an Italian count, is a diplomatist of great skill and capacity, and although he himself would naturally disapprove the communication of his august Sovereign he would be obliged to make it, for Rustem is one of the most devoted and faithful functionaries of the Porte, and has for forty years filled high and important functions. He represented our Government at the courts of St. Petersburg and of Rome, and his last post was that of Governor-General of Mount Lebanon. He was removed from that post, as France refused to sign the Protocol for his renomination to office when his term had expired on account of his tendency against the clerical influence in the Lebanon, which Rustem crushed notwithstanding the support which France extended to the clergy in those Turkish dominions. When Rustem was recalled the Porte strongly advised the Sultan to send him to London in order to cultivate the friendship of the Cabinet of St. James's, especially as the Egyptian question had somewhat strained these relations. Rustem endeavoured to ameliorate the relation between the two States, but unfortunately the Ambassador's intentions have been frustrated through the interference of Abd-ul-Hamit in the policy of our Government. If our Padishah meddled less in the affairs of the Sublime Porte, the Ministers would arrange many unsettled questions pending between the

two countries. I must also add that Rustem is credited with having advised both the Sultan and the Sublime Porte to give public opinion in England, before the meeting of Parliament, some sort of satisfaction in respect to the trial of Moussa Bey by exiling the Kurdish chief from our capital, but this advice also remained a dead letter.

My informant assures me that a note was addressed to the Turkish Minister at Washington, who was to demand from the American Government the suspension of an Armenian paper, *Sourhantag*, which is making a great effect on the Sultan's mind because, according to Yildiz gossip, that organ is preaching the autonomy of Armenia, and fears are entertained that those views would be diffused here. Those who read Rustem Pacha's contradiction of my statements will do me the justice to remember that the Turkish Ambassador in London also denied, through a telegraph agency in London, the existence of slavery in Turkey two or three days after the Turkish members at the Anti-Slavery Congress at Brussels had confirmed it. *The Daily News* is, day after day, giving more anxiety to the Sultan. Not content with having it confiscated at the British Post-office here, orders from the palace to the Customs officials have been given to use more vigilance that the luggage of the passengers coming by sea or by land should be well searched, and any numbers of the *Daily News* be confiscated. Not content with this measure, books, papers, pictures, or other printed matters—even illustrated papers—are to be sequestered, and sent at once to the Ministry of Public Instruction for censure. Manuscripts are treated as being as dangerous as dynamite, and gazetteers which give any historical or geographical description of Turkey in a way which does not correspond with the views of Yildiz are also confiscated. All these important papers, books, &c., are destroyed by fire at the end of each month. Thus the quantity of printed matter burnt for no reason whatsoever is becoming day after day more enormous. If the employes of the Custom Houses are not vigilant enough there are spies who report them to Yildiz, and woe unto him who neglects these duties. At the Ministry of Public Instruction (read Public Destruction) the same fear exists, and hardly any books in Turkish are now allowed to be published, so every employe is obliged to be as despotic as he can in his functions to show his zeal and fidelity to our Padishah, who is guiding from his golden cage of Yildiz his terror of despotism over his peaceful and docile subjects. How long is this reign of terror to exist? The ques-

tion is in the mouth of every one, including the functionaries at the Porte, and merits the attention of the signatory Powers of the Treaty of Berlin, who should, to a certain point, be held responsible for allowing such a vast and rich Empire, with its population so quiet and peaceful, to be directed on principles unworthy of the civilization of our century.

MINISTER HIRSCH AND MOUSSA BEY.

CONSTANTINOPLE Feb. 13.—At the request of Mr. Hirsch, the American Minister, the Porte has imprisoned in his own palace Moussa Bey, the Kurdish chief, who is charged with robbing and outraging Christians in Armenia.

WASHINGTON D. C. Feb. 13.—The State Department has no official information regarding the imprisonment of Moussa Bey by the Sultan at the request of United States Minister Hirsch. The cause of the arrest is well understood here. It relates to robbery and violence committed on two American citizens, two missionaries named Knapp and Reynolds, some years ago by Moussa Bey, the Governor of the Turkish Province of Armenia, where Knapp and Reynolds owned property and were engaged in missionary work. There was a great deal of diplomatic correspondence on the subject five or six years ago, but up to the present time there has been great difficulty in getting any satisfaction. Minister Hirsch has simply continued the representations made by his predecessors in Constantinople, and at last the high-handed marauder, Moussa Bey, seems to have been brought to book. The English and other Governments have had similar trouble with Moussa Bey.

RUSSIAN SYMPATHY WITH ARMENIA

ODESSA, Jan. 31.—A Russian staff officer arrived here from the Caucasus informs me that the liveliest sympathy for the Armenians is felt by the Russian army on the Armenian frontier, and that nothing would be more congenial to their feelings than permission to assist the Armenians as volunteers. With such permission they would now as readily flock to the standard of any acknowledged leader of the Armenians, as did the Russian volunteers who in 1876 followed General Tcherniaeff into Serbia. The idea is strongly prevalent, said my informant, throughout the army of the Caucasus that its first active campaign will lead it across the Armenian frontier, and the troops are anxious for the work.

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԻՆ ԵՒ ՊԵՇԸՓ ՓԱԹԹԸՐ

Մեր լրագիրն նայելով Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարքն շնորհակալութեան կոնդակ մը զրկած է՝ Ամերիկայի Հայոց առջնորդի միջոցաւ՝ քաղաքիս Եպիսկոպոսականաց վերապատուելի Փոթթըր սրբազանին՝ Սարաճեան Արթ. Հօր Ըրած պատուաբեր ընդունելութեանն համար։ Սոյն կոնդակ անգղիերէնի թարգմանուելով պատրաստուած է Ն. Սըրբազանութեան արուիւլ երբ վերադառնայ քաղաքս, ուրիշ բացակայ կը գտնուի այժմ՝ իւր թեմբը այցելելու նպատակաւ։ Սոյն կոնդակի թարգմանութեան աջակցած են Տ. Ս. Ավագեան և Տիար Մանկասար Մանկասարեան, և թէ յոյժ խորհրդաւոր մի գրութիւն է։

ՄՈՒՍՏԱՆ ՈՍԿԻ ԲԱՆՏԻ ՄԷՋ

Վերջի պահուս առնուած Կ. Պօլսոյ հեռագիրն ինչպէս կը տեսնեն ընթերցողք մեր անգղիերէնի լրագիրն մէջ, կը ծանուցանէ թէ Մուսա պէյ աւազակապետն Միացեալ Նահանգաց դեսպանին, Մր. Հիրշի բողբէին չընորհիւ բանտարկուած է, բայց ոչ թէ սովորական բանտի մը, այլ պալատին մէջ, վասն զի այդ մարդասպան չարագործն սովորական մահկանացուներէ վեր է թուրք դատարանաց առջև։ Մուսայի սոյն նոր բանտարկութեան պատճառն, անշուշտ կը յիշեն ընթերցողք, երկու Միսիոնարաց վնասած ըլլալն էր։ Այս յանցանքը ուրիշ ոճիւրներու հետ բաղդատելով թէ անհշտ, բայց յոյս ունինք որ Մ. Նահանգաց արդարաւէր կառավարութիւնն ամէն ճիգ պիտի թափէ յանցաւորն դատաւարտել տալու համար՝ իր դեսպանին միջամտութեամբ, զի առանց հզօր կառավարութեան մը ազդեցութեան ու միջամտութեան՝ Մուսայի դատաւարտուիլն անկարելի բան է։

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՁԴ

Մեր բաժանորդներէ և բարեամիտներէ կը խնդրենք չապահովեալ նամակաւ թղթադրամ չի խուրել մեզ, զի դոցա կորսուելուն պատասխանատու չենք մենք։ Դրամ զրկելու լաւ կերպ մէ նաև մընի օրտըրը որ ամէն կորսուելու վտանգէ զերծ ու ապահով է։

Կը հրատարակուի ամէն շաբաթ ու
որքէջաբնիկ օրեր իւր յստակ սպա-
րանէն, թիւ 100 Ալեքսանդր
փողոց, Նիւ Եորք, Ն. Ե.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մ. Նախագահ (Նիւ Եորք քաղաքէն
գրուի) Գանասպի ու Մէքսիկոյ Իս-
մար .

Տարեկան երկու տուար
Ուրիշ երկիրներու Կամար
Երկուքու կէս տուար

Թղթատարութեան ծախքը իմբա-
գրութեան վրայէ . Իստ անորդագ ինն
է կանխիկ վարելի . Ծանուցումներ
կընդունուին գումարացի պայման-
ներով .

Նամակ կամ ճրար դրկել հարկ
է հետեւեալ հասցէին .

To The Editor of THE AZADOUTIAN
100 Centre Street,
New York City.

The Azadoutian

PUBLISHED EVERY WEDNESDAY & SATURDAY
At No. 100 Centre St. New York City.

TERMS TO SUBSCRIBERS, Free of Postage
in the United States (outside of New York
city limits) and in Canada and Mexico:—

One copy, one year \$2.00

Remittances made payable to and all
communications addressed to The Editor
of The „Azadoutian“, 100 Centre Street,
New York City.

Entered at the Post-Office at New York as
second class matter.

Ա. Զ. Ա. Տ. Ի.

Տիար Մինաս Զերազի լ'Առ-
մէնիին երրորդ թիւը ստացանք
որ կը պարունակէր բնական
թիւն մը 89ի տարուի յիշատակ
ընդհանրացումը . որով ի մէջ
այլոց կը քննադատէր «Թալիս»
Պօլսոյ թղթակցին բնութագրը
որ գրած է ստակտիս Գեղի . 17
թուոյն մէջ .

“The Porte has decided to carry
out a reform in the judicial administra-
tion of Armenia by replacing the pres-
ent occupants of posts in the local tri-
bunals by young officials who have studied
the law. These changes are to be made
gradually in order to avoid complicat-
ing current affairs before the magistracy.
It is hoped that this reform will tend
to give confidence and greater regular-
ity in the administration of justice in
the province.”

Տիար Զերազ Յիշատակ թղթակ-
ցի թիւին լուս կուտ յիշատակ
գտարդ գէտ գնելով այս անգամ
սիրական վերականգնութեան ընդ-
րոյ հետ .

«Տիարութիւն չէ՛ կը գրէ Տ.
Զերազ, մտածել թէ՛ մի քանի նոր
գաղափարներ պիտի բերեն իւր
կիրքը . հայաստանի մասին եր-
կիր մը, որովհետեւ նորա քաղաք
սարգէսներ պիտի լինին . «Թալիս»
թղթակցին վայելիչ է կարծիք,
կամ լուս ևս ջանալ կրնայ որ
թէ՛ կատարելագործանել զմեր
երկրի մը վերականգնութիւնն ընդ

ՏԱՐԻՔԻ խնդիր մ'է . Ինչո՞վ այդ-
երկրապարհը նախամեծար պիտի
համարուին ծերերէն . Գործառու-
թիւն չ'ունին, աւելի անմեղա-
միտ և պինդ . են, միով բանիւ,
հշտարիտ «Երեկ թըրքեր» են համ-
խալամական ձգտումներով ալ ծըծ-
ուած . Գաւէտ կամ նուազ գիմա-
կաւոր այս կարգի թշնամութիւնը
քննչ կարող են ընել մեզ նման
ցեղի մը . Եթէ Հայոց իզնէն չի-
րականացան 1889ին, կրնան իրա-
կանանալ 90ին . մի տարի, 50 դա-
րէ ի վեր ապրող ազգի մը կենաց
մէջ վայելեան մ'է . Հայաստանը
մի կըլէ գէ որ կը ծագէ, բայց չի
կտարի, և տեսած է շատ կողմի
ժառեր որք ինկան իւր շուրջն .
(Կը շարէ հոս կալ գ մը ազգաց
անուններ որք հազիւ այսօր քաջ
պատմագէտի մը միտքը կը մտնէ) .
Ուր են տանք . — ամէնքն ալ ժա-
մանակին հեղեղովը տա ունեն-
մինչ Հայը զարմանալի տոկունու-
թեամբ մը, կը ծածանի տակաւին
իրը անտէր ինչ . Թըրքեր, այդ ան-
հետացեալներէ աւելի անդիշ, պի-
տի անհետանան, ըսդ կարգին,
աշխարհիս ինչ, աւելի տալով
աւելի աշխոյժ ցեղերու .»

Խօսելով ՅԱԳ. յօդուածին վը-
րայ, կը յատուկ թէ՛ «մենք կը պա-
հանջենք գործադրութիւնն այն
բարենորոգմանց . եւրոպան իսկ
կըլլայ, բայց որ պիտի գոյ որ շատ
խոշոր պիտի բանայ իւր սկիզբնե-
րը, և այդ օրն պիտի լինի երբ
պիտի լսէ ռուս թնամագետներուն
որոտումն յերկրում . Մեր պարտքն
է յարատեւել . Հայ կը նշանակէ
յարտեւել . նոր տարւոյ մէջ, Հայ
ժողովուրդն միշտ պիտի շարունա-
կէ իւր կրկին աշխատութիւնն . երբ
նապէս, պիտի աշխատի իւր բա-
րոյական և մտաւորական վերա-
կազմութեան . արտաքուստ, նո-
րէն Պէտլինի գաղափարոյն ՅԱԳ.
յօդուածի արամագրութեանց գոր-
ծադրութիւնն պիտի պահանջէ .»

Այս գերագոյն կռուին մէջ
Հայք քովէքով պիտի պատերազ-
մին . Մեր ազատական թեւթերն
պարտուց հնազանդ պիտի գոր-
ծեն . Գաղափար լ'Առմէնիան
պիտի շարունակէ արթուն պահել
մեր հայրենակիցներն Հունդարիոյ .
«Հնչումն» պիտի շարունակէ պա-
հանջել մեր Հայրենեաց ընկերա-
կան և անտեսական վերականգնու-
թիւնն . «Սուրհանդակ» պիտի
պիտի շարունակէ նոր Աշխարհի
ցառումն շարժել ընդդէմ հարստ
հարսութեանց ոյց կը զոհուին Հայք .
«Հայաստան» պիտի շարունակէ
իւր ուժգին յարձակումներն օրի-
նական հողի վրայ . Մարտիկոյ
«Ալմէնիան» պիտի շարունակէ ոչ
միայն քարոզել այլ և կազմակեր-
պել երկրպագ ձեռաց ընդհանու-
թիւն մը ընդդէմ մեր գաղափար-
ներուն . Իսկ մեք, մեր նախորդնե-
րու, մեր անդամներին բուն . Խոսե-
պիտի չը մնանք, պիտի պատեր-
ազմինք ամէն հողի վրայ միտակերպ
եռանդով .

«Մենք հարկէ Հայրենեաց մեր
այս կռուին մէջ չնկճելու համար .
— Զինուիլ կռաւորեալ Հայկական
յարտեւելութեամբ .»

Կը յուսանք թէ՛ Տիար Մինաս
Զերազի այս նոր ստրույ առթիւ
գծած ուղղութիւնն ամէնքն ըն-
դունելի կը լինի և ձայնն լսելի .
և այսպէս համերայն գործունե-
ութեամբ և յարատեւութեամբ,

կը յաջողուի փրկել մեր Հայրե-
նիքն իւր գաղափար տառապանք-
ներէն, տառապանքներէն, սպանու-
թիւններէ և սղծութիւններէ .

Այս բարձրագոյն կէտ նպա-
տակին պէտք է ունենանք մեզ ա-
ռաջնորդ . և այնպէս ուղեորեալ
գործելու ենք, թողով աւան-
կան չնչին նկատումներ մէկ կողմ .
Անհնական փորձիկ ահա յ համար
տառապանք ժողովուրդի մը, միլի-
ոնաւոր ազգի մը փրկութեան գա-
տին մէջ անտարբեր լինել, միշտ
իսկ ուղղակի կամ անուղղակի կեր-
պիւ անոր գէտ զինուորն պատուա-
րեն չէ՛ ընաւ . ոչ՛ հայրենասիրու-
թիւնն, ոչ՛ մարդասիրութիւնն և
ոչ՛ կրօնասիրութիւնն կրնան այս-
պիսեաց ներդրամիտ ըլլալ . Եթէ
աշխատակցելու տրամադիր չենք
զգար զմեզ, այլ և այլ նկատում-
ներով, գոնէ ջանալու չենք վնասել
հայրային և ազգային փրկուէտ
շահերուն .

Այս առթիւ գոնէ խօսինք մի
քանի բառ Ամերիկեան Հայ մամ-
լոյ մասին . Ոմանք կը քննադատեն
ուղղութիւնն «Ազատութեան» Սոյն
թերթի առաջին թուոյն մէջ մեր
գրած «Նոր տարի, Հին գործ» յօդ-
ուածով, կաթնմք, պարզուած էր
ուղղութիւնն յիշեալ թերթին և
Տիար ըրտանորդը անգամ մ'ալ
կարգաւոր լինին այդ, պիտի տես-
նեն թէ՛ ՈՐՈՇ ուղղութիւն մ'է,
զոր «Ազատութիւն» կուղէ շարու-
նակի, նկատելով զայն օգտաւէտ
և շահեկան Հայ Դատանի և կիլիկիոյ
դատին . «Ազատութիւն» յեղափո-
խական խումբեր կազմուէ հրա-
ւերներ չ'կարգար, կը թողու գոյն
այլ թերթի մը խմբագրին որ ընտ-
րած է զայդ իրեն ուղղութիւն
Հայրական գաղափար համար, որպէս
մի ուրիշ որ ընտրած է մի և նոյն
գաղափար նպատակաւ միջոց ըն-
կերկարական (Սօսիալիզմ) սկզբ-
նունքներ . Հայաստանի ցառուց դար-
մանն Դարկիմալի խնդրոյ լուծման
մէջ անսկզբ «Ազատութիւն» իրը
հայ թերթի մը, բնապէս պարտա-
կանութիւն առաջին կը համարի
իր շուրջը բնակող, իր լոյս տեսած
երկրի Հայերուն բարոյական շա-
հերն պաշտպանել . Ժամօթոցնել
զՀայն և զՀայաստանն Նոր Աշխար-
հի ժողովուրդեան, և կարծեմք սա-
սա իրենտ կարեւոր մի գործ է և
ամէն Հայ պէտք է ուրախութեամբ
ընդգրկէ այս նպատակ և ուղղու-
թիւն, քանի որ «Արմէնիան» բառը
խորթ չերեկի թէ և առաջին լու-
ղին, բայց ինչ ըլլալը շատ քիչեր
գիտեն . անոր ոչ եկեղեցին ժամօթ
է և ոչ ալ անցեալն . Դիտենք որ
Հայ եկեղեցականի մը մեր մէջ
բերուելով, եկեղեցական արար-
ողութիւններ կատարուելով որ-
քան ներկայից գաղափարն ըստ-
րանուեցաւ և տեղական մամուլն
որքան նպատակաւ գրեց և ընթեր-
ցողք որքան համակրեցան Հայուն
«Ազատութիւն» ինչնաւորանն է
նաեւ Հայաստանի և կիլիկիոյ մէջ
տեղի ունեցած հարստահարու-
թիւններն, ոճրագործութիւններն
ու անարդարութիւններն Նոր Աշ-
խարհի ժողովուրդեան խոճի ատե-
նին առջեւ հանել և հայցել նաեւ
անոնց օգնութիւնն, որպէս ուրիշ
Հայ թերթեր կընեն եւրոպայի այլ
կարեւոր կեդրոններու մէջ և ան-
ժխտելի արդիւնք ունեցան և պի-
տի ունենան .

Ինչ այլ կերպ վարուիլ ար-

գարե իղճի մօտ պիտի լինէր .
արդեօք այս ամէն իրողութեանց
դէմ ինչեւ ռուս են տեսնք, Հայք
ի հնորէս Օսմ. բարեխնամ կառա-
վարութեան երջանիկ են, և գեմա-
կան դրախտի կենսք կը վարեն .
Աստուած կենսք տայ . այսպէս
եթէ բոսի, լուս և հաճելի ուղ-
ղութիւն կը լինի . Լուսագոյն է
մարդ կտարէ գրիչն իւր ուղեղին
մէջ, քան գրէ անեղծութեն, մաս-
նակցելով այսպէս մեր Հայրենեաց
ոճրագործներուն, գաղափարուն
և համախոհից .

Իրաւ է որ մենք չգնահատե-
ցինք Սուլթանի անձին գէտ դըր-
ուածն և առաջինն եղանք զգու-
շացող զՀ. Ե. որ կը խոստովա-
նինք, ամենայն ակնածութեամբ
յարգեց մեր կարծիք և խորհուրդ-
ցաւելով որ իւր աւելի շուրջն գրտ
նուողք բնաւ մի սյգիկերպ խոր-
հուրդ տուած չեն իրեն, այլ ե-
կած են հալածել զինքն և զիւր
թերթի .

Մեր խնդիրն անհատի խնդիր
չէ . այս Սուլթանն կամ միւս մի
ենոյն բանն կրնան լինիլ, որքան
որ սյգիւնքի հիմնական փոփո-
խութիւն մը կ'աւելցէ, և գուցէ
այս Սուլթանն նուազ միտադրելի
է .

Ուստի բնաւ անհատի խնդիր
չը յարուցանելով սկզբունքի իրեն
գիրն, մեր յիշած եղանակաւ,
պաշտպանելու հողին վրայ կըռ-
ուին պէտք է յարգելի ուղղու-
թիւն մը լինի և ոչ գաղափարաւորի

Այս ողղութեամբ շարունա-
կելով աներկայ ենք որ ամէն ա-
շակցութիւն չեն պակսիր «Ազատ-
ութեան» թերթին կանգուն պա-
հելու համար ոյր արտադրած արդ-
իւնքն հանրային շահուց նպա-
տամտոյց պիտի լինի, փրկելով
կամ զսպելով ոճիր ու անարդա-
րութիւն հայրենի հողին վրայ .
Յ. ՇԱՅԳԵԱՆ

ՄԱՆՐԱՆՈՒԹԻ

— Կ. Պօլսէ, Յունի 16—28 թը-
ուականաւ գրուած է ի մէջ այլոց
«Վաշինկթընի Օսմ. գեապանին ըն-
թացքն լսեցինք . Մեծ արձագանք
տուաւ այդ խնդիր հոս, բոլոր ազ-
գին այսօր աւելի եռանդուն, ա-
ւելի յուսով վառեալ է . —

— Տիար Մինաս Զերազ «Լ'Առ-
մէնի» Յիշ թուոյն մէջ «մեր չը-
նորհալու թիւնք» վերնագրով, մաս
նաւոր շնորհակալութիւն յայտնած է
նաեւ «Սուրհանդակ» տա ինքն ը-
րած եղբայրական ընդունելութեան
նկատմամբ .

Ոչ նուազ շնորհակալ կը լինի
«Ազատութիւն» ևս «Լ'Առմէնի» ի
խմբագրատեալին, որ ոչ թէ միայն
պատուած է զինքն այս կերպ, այլ
կէս սիւն նուիրած է իր թերթին
մէջ «Սուրհանդակ» հարստահարա-
կան տեղեկութիւններէ կարեւոր մի
մաս թարգմանելով .

— Լընտընի Տիար Յակոբեանն,
մամուլոր խնդրագիր մը պատրաս-
տելով մատուցանել տուած էր Գեր-
մանիոյ կայսեր մինչ Նորին վեհա-
փառութիւն հասած էր յԱթէնա,
խնդրելով որ Պօլսէ հասած պահուն
հաճի յիշեցնել Սուլթանին ՅԱԳ. յօդ-
ուածի արամագրութեանց գործադ-
րութիւնն . Գիրն անգլիարէն է զոր

հրատարակուած է Տիար Մինաս Զե-
րազի թերթին մէջ . զայն պիտի
արտատուենք նաեւ մենք , որպէս այն
գիրն որ մատուցուած է դարձեալ
նորին Վեհափառութեան , ի Պօլիս ,
յանուն Պօլսոյ Հայութեան : Պիտի
հրատարակենք նաեւ Տիար Ճէյմըս
Պրայսի բնաբնութագրութիւնն զոր
արտատուած է ի մասին Հայոց ,
Ալպերթ Նօլի մէջ յսկերտին :

— « Լ'Առմէն » կը ծանուցանէ
նաեւ Պ. Սէրթիմ Տօմանէի մահն :
Այս անձ փարիզի « Թան » լրագրի
Պօլսոյ թղթակիցն էր և իւր Հայա-
սիրութեամբն , « Թան » ի մէջ , ի նը-
պատ Հայոց գրած աղբու յօդ-
ուածներովն սիրելի և յարգելի ե-
ղած էր ծանօթ Հայոց :

— Մեծաւ տիրութեամբ իմա-
ցանք թէ՛ ի Պօլիս մեքենագէտ Գա-
վաթեան Յովսէփ էֆէնտիի հազիւ
52 տարեկան միակ զաւակն Արամ
էֆէնտին , մեր նոր տարւոյ երեկո-
յին այցելութեան գացած տեղն
յանկարամահ է եղած : Երկինց
միտիթարութիւնն կը յայցեմք իւր
ազաթախի՞մ հօր և մօրն , որք նովաւ
միտիթարութիւն ունին և յայտն :
Յովսէփ էֆէնտի հոս յԱմերիկայ եւ
ծանօթ բարեկամներ ունի , որպէս
և մօտ ազգականն Յովհաննէս էֆէն-
տի Արշակունի , որ ի Ֆիլադել-
ֆիա , և որ հանգուցելոյն քեռոր-
դին է : Մեր ցաւակցութիւնն կը
յայտնեմք ամենեցուն : Թ. Ծ .

ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՐԱՆ ԵՒ ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

Շար . և վերջ

Ահաւասիկ Հռովմայեցի մեծա-
նուն պատմագիրն Տիարու Լիվիոս ,
որ Հռովմայեցոց Հերոդոտոսն է ,
ոչ նուազ անուանի է յաճախ իւր
գիւրահաւանութեամբ և առաջաւել-
ներով , որոց սխալ ըլլալուն համո-
զուելու համար պատմական ընդար-
ձակ խուզարկութեանց իսկ պէտք
չ'կայ , զի ուղիւ բանի առջև իսկ չեն
գիտնար . առա՛ զայլերէ սենալ
Հռոմուլոս մը որ ի վերջոյ երկինք կը
գրկուի ի մէջ ամպրոպայոց մըրը-
կաց , մօյլակիանց և կայծականց .
անո՞ք՝ Որտախոս Կոլոլիս մը որ իւր
մուրջի մը գլուխ կեցած ամբողջ բա-
նակի մը կը գիտագրէ ևն . ևն . , ա-
ռաւորներն՝ զորս բացէ իրաց կը
մերժէ տրդի պատմական քննադա-
տութիւնը : Ահաւասիկ ուրիշ մեծ-
անուն Հռովմայեցի պատմագիր մը ,
Տակիտոս , զոր քերթուին Ռոմին կը
կոչէ մեծադոյն նկարիչն հնութեան ,
և զոր գաղղիացի մեծանուն քննա-
դատն Վիլմէն Կ'անուանէ « մեծադոյն
և անտղիւտ քան զամենայն պատ-
միչս , և զոր իրմէ յառաջ ուրիշ գաղ-
ղիացի նշանաւոր քննադատ մը , Լա-
հարը , ոչ նուազ հիացմամբ գոված
էր . — և սոքա միակ հիացողները չեն
Տակիտոսի . լիզէն մը կրնան կազ-
մել հիացողք նորա . — Եւ սակայն այդ
մեծադոյն պատմիչն իսկ ունեցած է
իւր մեծ սխալներն , մանաւանդ աչ-
խարհագրական , թէ և նորա ժամա-
նակի Հռոմ ծանօթ աշխարհի մեծա-
դոյն մասին կ'իշխեր , և Տակիտոս
իւր քաղաքական և ընկերական բար-
ձր գիրքով շատ գիւրտութիւններ
ուներ ճիշդ տեղեկութիւններ ստա-
նալու այս մասին . այս սխալներն
իւր հիացումներն իսկ կը խառնու-
նին , զարմանք յայտնելով այս մասին
նորա տղիութեան վրայ , և սա-
կայն չեն մտաբերեր Կուտլմիթի
նման խաբէրայի մը գերը ընծայել
Տակիտոսի իւր վրիպակաց համար :
Եթէ հին պատմագիրներէն նորերուն
անցնիմք՝ զարձեալ նայել պիտի
տեսնեմք . առնուեմք միայն զՎոլ-
թէն որ նոր պատմագիրներուն մէջ

մին է ի սակաւագ ածախ ուր
նէն աւելի կրնան համեմատուի հնո-
թեան մեծադոյն պատմագրաց հետ ,
ոչ միայն իրենց խուզարկու և քննա-
դատ ոգով , այլ նաեւ ունոյ կատա-
րելի իւր ժամանակաց պատմու-
թիւնը գրած է իրեն յատուկ այն
մագական ոճով որ անկարելի կընէ
ընթերցողին առաջին էջը կարգաւ
յետոյ մինչև վերջին էջը չ'անած
կանգ առնուլ . իւր այս կարգի գր
խառն պատմական գործերն են պատ-
մութիւնը Լուսիոյիկեայ Ժ. Ի . , Մե-
ծին Պետրոսի , և Կարոտի Ժ. Ի . ոյր
մահուան ատեն Վոլթէն արդէն իսկ
24 տարեկան էր , և սակայն Վոլ-
թէն , որ Կարոտի Ժ. Ի . բազմաթիւ
կենսագիրներուն մէջ ամենէն ճշ-
գրտապատուին և ամենէն կատար-
եալն համարուած է , այս վերջոյն
մահուան արարագոյնէրը պատմած ու-
տեն կը Զանայ հաստատել թէ նա
թշնամի բանակէն նետուած գնդա-
կէ մը զարնուեցաւ և թէ՛ սխալ է
գաւազարութեան մը զոհ գնացած ըլ-
լալուն զոյցը , սակայն ժամանակ
անցնելէ յետոյ այսօր Սքանտինաւ-
եան ժողովոց պատմութեան մաս-
նագիրութեան գրաւոր գիտական-
ներ Կարոտի Ժ. Ի . պատմութեան
ուրիշ կէտերուն մէջ հետեւելով հան-
դերձ Վոլթէնի նորա մահուան պատ-
մութեան մէջ կը տարաձայնին ի նմա
նէ , և նորա՛ գաւազանութեան մը
զոհ գնացած ըլլալն կընդունին իւր-
եւ այլ ևս անստարակուսելի կեր-
պով հաստատուած . տես ի Ժ. Գրուա
(Հիթթուա տեղ էթա Սքանտինէ)
և սակայն չեն ըսեր թէ Վոլթէն
խաբել ուզած է հաստատութիւնն
իւր այդ պատմութեամբ : Կարելի
էր դեռ բազմաթիւ օրինակներ մէջ
բերել , նոյն իսկ մեծադոյն պատ-
միչներէ , սակայն հարկ չ'կայ , մա-
նուանդ զի միթէ չե՞մք տեսներ
մեզ ժամանակակից երոպայի պատ-
մագիրներ իսկ յորոց մին զմիւսը
կ'ուղղէ նոյն իսկ ժամանակակից գի-
ւաց պատմութեան մէջ , և յորոց
հարկաւ մին կամ միւսը կը սխալի
նոյն պարագային մէջ , և կամ թեր-
եւ երկուքն ալ : Արդ եթէ այսպէս
նոյն իսկ ժամանակակից գէպքերու
պատմութեան մէջ իսկ և սխալին
առաջնակարգ պատմագիրք , այլ ևս
զարմանալի է որ ինքնացոյցն նը-
ման բազմաթիւ գարուց փոշիներն
ստալին անգամ խառնող և ամե-
նագրի դժուարութիւններէ չ'ընա-
պատեալ պատմագիր մը սխալած
ըլլայ ինչ ինչ կէտերու մէջ , և միթէ
կարելի է անպտտաւ հետեցունել
ասկէ թէ նա կը յերկուրէ կամ կը
խաբէ : Հարկաւ ըսել չենք ուզեր
թէ խաբեաց պատմագիրներն ալ չեն
կրնար գտնուիլ , գիտենք որ կան ,
սակայն ողջամտութիւնը քննադատի
մը առաջին առաքինութիւնը պար-
տի լինել , և ողջամտ ու խղճամտ
քննադատ մը պէտք է գիտնայ զա-
նազանել ընդ հեղինակ և ընդ հե-
ղինակ , ընդ պատմականն և ընդ
խոտան , ընդ յարգելին և ընդ ա-
նարգ : Փաթեմք սակայն ըսել ի
պատիւ երոպական գիտնականու-
թեան թէ անոց մեծադոյն մասը
պատկառանք և մինչև իսկ երախ-
տագիրութեամբ և հիացմամբ խօ-
սած է այս հոյակապ անձնաւորու-
թեան վրայ , վիսկելով նորա հմ-
տութեան , հանձարոյն , ազատամը-
տութեան , ուղղամտութեան , ևն ,
գրուածեաց հարկեր՝ զորս գրեթէ
իրենց կանոն ըրած են հատուցա-
նել հնութեան այս մեծ ստուերին
առջևն անցած պահներուն , պատ-
կառանք խոնարհելով նորա առջև :
Իսկ եթէ գտնուին տակաւին այն-
պիսիք որք չուզեն ներել ինքնաց-
ւոյն նոյն իսկ սխալիլը , կարծեմ
թէ այդպիսիք բնագիտական աշխար

հին մէջ հեռու որ անարկայն
կատմութեան տեղի ունեցած տեսարա-
նական պատրանքին մը ենթակայ կը
լինին . որովհետեւ ինքնացոյցն մեզ-
մէ շատ հեռի է ժամանակաւ , կը
կարծեն , զէթ վայրկեանակէս , թէ
նա շատ մօտիկ է իւր պատմած գէպ-
քերուն , կը մոռնան միշտ աչքի առ-
ջև ունենալ սոսկ կարեւոր կէտը թէ
նա իւր պատմած գիտաց ամենա-
փոքր մէկ մասին միայն ժամանա-
կակից է (թէ և մեք ապացուցինք թէ
ժամանակակից գէպքերու մէջ իսկ
սխալիլը ոչ միայն կարելի է , այլ
նաեւ գրեթէ ընդհանուր) , մնացած-
ներուն մէկ մասնն դարերով հեռի
է , իսկ մեծադոյն մասնն նոյնչափ և
աւելի ևս հեռի՝ որչափ մեք ի նմա-
նէ : Գաղով Կուտլմիթի՝ յայտնի է
թէ նա մերազգի գիտնոց մէջ իսկ
ունեցած է իւր հետեւողներն , թէ և
սոքա բազմաթիւ աւելի զգուշա-
ւոր են , գէթ իրենց գրուածոց մէջ .
ունեցած է նաեւ իւր ընդգիմախօս-
ներն , թէ ո՞ր սխալած է ինքնաց-
ցին և ո՞ր ոչ՝ այս մասին դեռ անո-
րոջ մնացած կէտերը լուսարանել և
պարզել հարկաւ հնախոյզ գիտնոց
կը պատկանի , արդէն երկու կող-
մերը ճակատամարտի դաշտին վրայ
են , և թէ և իրենց վրանները քաշ-
ուած են առ այժմ , սակայն գիտեմք
որ երկուստեք նորանոր սպառազի-
նութիւններով կը պատրաստուին ,
ընդհուպ կրկնին մէջ պիտի տես-
նեմք գիրքեր : Մեք այս գիտական
կուռոյն հետաքրքիր հանգիստաւե-
ներն եմք , և ոչ սակաւ բերկրու-
թեամբ՝ ը տեսնեմք մեր պատմա-
կան անցեալն այսպիսի կարող ան-
ձանց քննադատութեանց և ուսում-
նասիրութեանց առարկայ եղած ,
հարկաւ այս բաղնիքին նորանոր
լոյսեր պիտի ծագին , որուն պատիւն
ուսելի կամ նուազ չ'աղիւ մը երկու
կողման ալ պիտի պատկանի : Սա-
կայն ինչ որ ոչ նուազ բերկրալի
պիտի ըլլար և որ իմ յօդուածիս
գլխաւոր նպատակն է՝ կ'երեւի թէ
ցարդ ոչ ոք հետամուտ եղած է
Կուտլմիթի այդ յօդուածը վերցը-
նել այդպիսի կարեւոր և հանրաճա-
ւալ հաւաքածոյ մը մէջն և անոր
տեղ ինքնացոյցն անուան նուիր-
եալ պատշաճագոյն յօդուած մը դը-
նել , քանզի թէ և Կուտլմիթ արդէն
իսկ հրաժեշտ տուած է այս անցա-
ւոր աշխարհին , սակայն նորա այդ
յօդուածը միշտ կը վերկենդանանայ ,
զի այդ վրիթալի հաւաքածոյն քա-
նի մը տարին անգամ մը վերստին
կը ծնանի մամուլ տակէն նորափե-
տուր զարգարուած նորանոր յօդ-
ուածներով : Ուստի յատկապէս այն
յօդուածս գրեցի երազարեակ մեր
ազգի մանագիտաց ուղղութիւնն
հրաւիրելու համար այն կարեւոր կէ-
տին վրայ , և ի մասնաւորի Գեր-
Սուքէաս Վ. Պարոնեանի որ մասնա-
ւոր գիւրտութիւն ունի այս մասին ,
քանի որ այնչափ տարիներէ ի վեր
կը բնակի յԱնգլիա , և քաջածանօթ
է թէ այս տեսակ խնդրոց մասին իւր
մասնագիտական հմտութեամբ և թէ
իւր նախանձախնդրութեամբ վասն
փոռաց ինքնացոյցն , որուն գրոց
վրայ երկու տարիներէ ի վեր կու-
րեւոր աշխատասիրութեամբ մը ալ
կ'գրադի : ԶԱԿՈՒՄ ԱՐԱՊԵԱՆ
(Արև .)

ՆԻԻ ԵՌԵՐԻ ՀԱՅԵՐԸ

Ն. Ե. Իվնինկ Սընլ, րագրէ քաղուած

Նիւ Երբքի և Միացեալ Նահան-
գաց մէջ Տր. Համիլին աշակերտնե-
րէն շատ մը Հայեր կան այժմ , որոց-
մէ կրնանք յիշատակել Տրթ . Ն. Յ.
Պոյաճեան , Պ. Պ. Յափորեան և Տ.
Յ. Բիրլէճեան որք Նիւ Երբք քաղա-
քի մէջ կը գտնուին :

Տօրթէօրին Հայրը , Յափոր Պո-
յաճեանալ Պատ . Համիլինէ դատու-
արակուած է : Ինքն էֆէնտի մէ-
յոյմ ի Կ. Պօլիս — տիտղոս որ կը տըր-
ուի Սուլթանի քաղաքական պաշ-
տօնեաներուն — և վերջերս Թուր-
քիոյ Բողոքական Հայոց Աղագաւես
անուանեցաւ : Միևնոյն ատեն նա նը-
շանուոր մի վաճառական է ելեքաը-
րական լոյս արտադրող գործիքնե-
րու , հետաձայններու ևն . այս ճիւղե-
րուն մէջ իր առևտուրն Թուրք կա-
ռավարութեան հետ շատ մեծ է՝
յօդուտ Միացեալ Նահանգաց :

Տ. Յ. Պոյաճեանի գլխաւոր գոր-
ծերէն մին եղած է Պօլսոյ մէջ առջի
անգամ լինելով՝ մի տպարան հաս-
տատուել , իւր 40 տարի առաջ նոյն
արհեստն Ամերիկայի մէջ ուսանելէ
յետոյ :

ՏՐԹ . Ն. Յ. ՊՈՅԱԺԵԱՆ

Շատեր պիտի զարմանան երբ լը-
սեն թէ 50 տարի առաջ քանի մը ան-
ձեր միայն գիտէին կարգալի Կ. Պո-
լիս : Տարագրութիւնն անձանօթ ար-
հեստ մէկ՝ ուրբոյ մէջ , հոն չկային
ի հարկէ , լրագիրներ : Այս օր շնոր-
հիւ Պոյաճեան էֆէնտի մեծ թուով
թերթեր կը հրատարակուին ի Կ. Պո-
լիս շատ մը կենդանի լեզուներով : (*)
Պոյաճեան էֆէնտի հարուստ
մէկն է հիմա և յարգելի ի Պօլիս , ուր
վաճառականութիւնն կը գընաւոր
Անգլիացի , Ֆրանսացի , Հայ , Յոյն ,
Հրէայ ևն . ազգերու ձեռաց մէջ :

Իւր որդին որոյ պատկերն դըր-
ուած է այս սխալակց մէջ իւր նախ-
նական կրթութիւնն առած է Բո-
պիթ Բօլէճին մէջ , գիտութեանց
ասպետ մ'է Ճէնովայի համալսարա-
նէն , և վկայեալ բժիշկ մ'է քաղա-
քան վանդաբալիթ անուն բժշկա-
կան համալսարանին : Ինքն 29 տարե-
կան է դեռ և գիտէ վեց կամ ութը
կենդանի լեզուներ :

Հիմա Նիւ Երբքի մէջ մէկ երկո-
տասնեակէ աւելի Հայ բժիշկներ
և բժշկական ուսանողներ կան . Տր.
Ալպազեան որ չորս տարիներ Պօլսոյ
Պոյազը Համիլին մէջ թարգմանի պաշ-
տօն վարած է , այժմ կառավարու-
թեան առողջապահական քննիչներէն
մին է այս երկրիս մէջ :

(*) « Դիտակ Բիւզանդեան » կի-
տմաւ թերթին Կ. Պօլսոյ մէջ հաս-
տատուեցաւ 1812 ին և հինգ տարի
հրատարակուեցաւ իրարու նեցաք ըն-
կերութեան կողմանէ : « Լոյս Գիր »
անուն ուրիշ Հայերէն պաշտօնական
թերթ մը սկսաւ , նորէն նոյն քա-
ղաքին մէջ , 1830 ին և տեւեց երկու
տարի : Ի Կ. Պօլիս հրատարակուե-
ցան նաեւ « Ճէրիտիկ Հափորտի » (1834)
ին և « Աղագաւոր Բիւզանդեան » չա-
րաթաթերթը 1840 ին : Այս վերջին
երեք տարի հրատարակուեցաւ և կը
խաղաղորէր Տ. Խ. Օսկանեանի կող-
մանէ որ կ'ապրի այժմ մեր մէջ , ի
Պրոքլին , և է նա , որչափ գիտենք ,
ամենէն առաջ Ամերիկայ եկող Հայն
Այս ամենն կ'ապացուցանեն թէ վերջ
գրուածներն մեծ կալ սխալներ կը
պարունակեն իրենց մէջ : Լրագրու-
թիւնն ու տպագրութիւնն 50 տարի
առաջ հաստատուած են ի Կ. Պօլիս :
Մ. Խ .

Նրա ետքը քաղաքին մէջ բնակող
եր բաժանորդաց՝ թղթատարութեան
սէնքին համաժառօն կարելի չէ առանց
ամսկադրուի կամ Փալմտի հաշիւով
երթի՝ զրկել, ինչպէս որ կը զրկենք
Դիպեալ Նահանգաց ուրիշ ամէն կող-
մերն, ուստի մեր այն բաժանորդք որք
լիարտ թիւն չունին ալի՝ կերպով
յրենց թիւերն բնդաւանդու, պիտի
աճին թղթատարութեան աւելորդ
տիւրք վճարել, որ է մէկ տոլար 104